

2016-cı il Multikulturalizm ilidir

Multikulturalizm siyasətinin nikbinlik və bədbinlik qütbləri

Multikulturalizm - çoxmədəniyyətlilik məfhumunun sinonimidir. Bu şərh məfhumun etimologiyasından irəli gəlir. Çoxmədəniyyətlilik dedikdə, ilk növbədə, etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklər, bu müxtəlifliklərin əsasını təşkil edən dəyərlər nəzərdə tutulur.

Cəmiyyətdəki etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklər üç əsas siyasət modeli vasitəsilə tənzimlənir: assimilyasiya, izolyasiya (təcridolma) və multikulturalizm. Multikulturalizm məsələləri üzrə tanınmış politoloq, London İqtisad məktəbinin professoru Çandran Kukatas “Multikulturalizmin nəzəri əsasları” adlı məqaləsində mədəni müxtəlifliyə münasibətdə cəmiyyətin 5 reaksiya növünü sadalayır: izolyasiya (təcridolma), assimilyasiya, zəif multikulturalizm, sərt multikulturalizm və aparteid. Bizim təsnifatımızdan fərqli olaraq professor Kukatasın təqdim etdiyi təsnifatda aparteid siyasəti ayrıca siyasət modeli kimi göstərilmişdir. Lakin aparteid siyasəti izolyasiya siyasətinin yalnız bəzi ölkələrdə özünü tarixən göstərmiş konkret formasıdır. Buna görə də onu ayrıca bir siyasət kimi təqdim etmək, bizcə, məqsəduyğun deyil. Eyni sözləri professor Kukatas tərəfindən multikulturalizm siyasətinin zəif və sərt növlərinin ayrıca təqdim edilməsilə bağlı demək olar.

Assimilyasiya siyasəti milli azlıqların etnik-mədəni dəyərlərini titul etnosun mədəniyyətinə qatmaqla cəmiyyətdəki etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərin ləğv edilməsini nəzərdə tutur. İzolyasiya siyasəti isə milli azlıqların mədəni-etnik dəyərlərinin titul etnosun etnik-mədəni dəyərləri ilə hər hansı bir əlaqəsinin qarşısını almaqla milli azlıqların cəmiyyətə inteqrasiya olmalarına imkan vermir.

Tarixi hadisələrin gedişatı etnik-mədəni müxtəlifliklərin tənzimlənməsinə yönələn bu iki siyasət modelinin səmərəsizliyini göstərdi. Belə ki, onların heç biri cəmiyyətdə inteqrasiyaya gətirib çıxara bilmədi. Etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərin tənzimlənməsinə yönəlmiş assimilyasiya və izolyasiya siyasətlərinin iflasa uğraması öten əsrin 60-70-ci illərində əvvəlcə Kanadada, sonra isə Avropanın bir sıra çoxmədəniyyətli ölkələrində multikulturalizm siyasətinin meydana gəlməsinin başlıca səbəblərindən biri oldu.

Multikulturalizm siyasəti - müəyyən birləşmiş cəmiyyət daxilində etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərin qorunmasına və inkişafına yönələn bir siyasətdir. Belə bir siyasət kimi multikulturalizm nə milli azlıqların etnik-mədəni dəyərlərini inkışafından təcrid edir. Multikultu-

ralizm titul etnos ilə milli azlıqların etnik-mədəni dəyərlərinin inkışafı üçün eyni şərait yaratmaqla bu mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsiri üçün münbit zəmin yaradır.

Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, XXI əsrin əvvəllərində cəmiyyətdəki etnik-mədəni müxtəliflikləri multikulturalizm siyasəti vasitəsilə tənzimləyən bir sıra Qərb ölkələri ciddi problemlərlə üzləşdilər. Bu ölkələrin inkışafında de-inteqrasiya meyilləri özünü büruzə verməyə başladı. Buna cavab olaraq bəzi ölkələrin (Almaniya, Fransa, Böyük Britaniya) başçıları multikulturalizm siyasətinin müasir dövrdə səmərəsiz olması səbəbindən iflasa uğradığını rəsmi olaraq bəyan etdilər. Onlar bu siyasətin səmərəsizliyini ölkələrində məskunlaşmış etnik və dini azlıqların cəmiyyətə inteqrasiya olunmaq istəmədikləri ilə əsaslandırdılar.

5 fevral 2011-ci ildə 47-ci Münxen Təhlükəsizlik Konfransdakı çıxışında Böyük Britaniyanın baş naziri David Kamerun multikulturalizm siyasətini səmərəsiz olması səbəbindən tənqid etdi. Onun çıxışı “The Independent” qəzetində (Camerun: My war on multikulturalism”) (Kamerun: mənim multikulturalizmə dair müharibəm”) adlı məqalədə verildi. Məqalənin tək cəmiyyətdə hansı istiqamətdən yazıldığını açıq-aşkar göstərir. Bu məqalədə Kamerun multikulturalizmə qarşı barışmaz və eyni zamanda bədbin mövqeyini belə izah edir: *“Dövlət multikulturalizmi” doktrinası müxtəlif mədəniyyətləri öz adət-ənənələri ilə yaşamlarına dəstək verməklə cəmiyyətdə inteqrasiya proseslərinin qarşısını alır. Bunun nəticəsində müxtəlif icmalar, xüsusilə də müsəlman icması cəmiyyətdəki liberal dəyərləri inkar edərək demokratik cəmiyyətimizin dəyərlərinə zidd olan dəyərləri təbliğ edirler. Bu, isə dini ekstremizmin baş qaldırması üçün şərait yaradır*”. Belə bir bədbinlik pafosu, faktiki olaraq, Qərb ölkələrinin müxtəlif sosial təbəqələrinə də yayılmışdır. Hələ 2005-ci ildə britaniyalı yazar və siyasi xadim, İrqi Bərabərlik Komissiyasının sədri Trevor Filips çıxışlarının birində qeyd edirdi ki, multikulturalizmin xoşagəlməz təsiri altında Britaniya yata-yata sequeqasiyaya yuvarlanır.

Həqiqətən, Qərb dövlətlərində “Dövlət multikulturalizmi” doktrinasının aparılması cəmiyyətdə bəzi icmaların, xüsusən müsəlman icmasının özünə qa-

panması üçün şərait yaradır. Nəticədə, müsəlman icmasının nümayəndələri öz adət-ənənələrinə, etnik-mədəni dəyərlərinə sığınaraq yaşadıkları cəmiyyətə inteqrasiya olmurlar, buradakı liberal dəyərlərə müqavimət göstərirlər. Hətta onlardan bəziləri ingilis dilini belə öyrənmirlər. Elə buna görə də Kamerun çıxışlarının birində ingilis dilini miqrantlar tərəfindən məcburi şəkildə öyrənilməsi ilə bağlı kəskin şəkildə belə bir tələb qoymuşdu: Britaniyada yaşadığı iki il yarım ərzində ingilis dilini öyrənməyən miqrant ölkədən deportasiya olunacaqdır.

Kamerunun və onun təmsalında bir sıra Qərb ölkələri liderlərinin bu cür bədbin mövqələrinə qarşı duran optimist baxış və siyasi iradəni ölkəmizin Prezidenti İlham Əliyev nümayiş etdirir. O, xalqın çoxəsrlik multikultural dəyərlərə malik olması ideyasına arxalanaaraq belə bir siyasi bəyanatla çıxış edir: **“Multikulturalizmin müasir dünyada alternativini yoxdur. Çünki dünyaya ölkələrinin mütləq əksəriyyəti çoxmillətli ölkələrdir. Əgər multikulturalizm iflasa uğrayıbsa, onda bunun alternativini nə ola bilər? Bu da çox aydındır. Bu, ayrı-seçkilikdir, irqçilikdir, ksenofobiya, islamofobiya, antisemitizmdir”**.

Bəs müasir dövrdə Qərb ölkələrində multikulturalizm siyasətinin iflasa uğraması və bununla yanaşı, Azərbaycanda bu siyasətin yaşaması hansı səbəblərdən irəli gəlir?

Bizə belə gəlir ki, bunun həm obyektiv, həm də subyektiv səbəbləri var. Obyektiv səbəblər hansılardır?

Bəzi ölkələr tarixən ən qədim zamanlardan bəri hər hansı müxtəlifliklərlə üzləşmədən digər mədəniyyətlərlə təmas nöqtəsinə monoetnik bir birlik kimi gəlib çıxmışdır. Buradakı müxtəlif mədəniyyətliliyi *sonrakı müxtəliflik* kimi ayıra bilərik. Bəzi ölkələrdə isə müxtəliflik *ilkin* xarakterli olmuşdur. Birinci hal ilə bağlı real sosial nəticə odur ki, gələcək multikultural dəyərlər, dəyərləri formalaşmış ölkədə özünə asanlıqla yer eləmir. Belə bir ölkədə yeni dəyərlərin calağı istər-istəməz süni alınır. Onun üçün də bəzi Avropa ölkələrində bu modelin iflasa uğramasının obyektiv səbəbləri yox deyil. Bəzi ölkələrdə isə xalqın tarixində müxtəliflik ilkin çağdan başlayır və müxtəlif xalqlar ən qədim zamanlardan etibarən bir-birini formalaşdırırmışdır. Müasir dövrə qədər qoyurlar. “İlkin müxtəliflik” və “sonrakı müxtəlifliyi” bir-birindən ayırmasaq, bugünkü dünyada hansısa ölkədə multikulturalizmin iflasının, hansısa isə tənənəsinin sirrini öyrəne bilə-

mərik.

Azərbaycanda normal multikultural əhvalın olması — müxtəlif konfessiyaların, etnik birliklərin dostluq və mehribanlıq şəraitində yaşaması yenə də tarixin qədim dövrlərindən qidalanır. “İlkin müxtəliflik” Azərbaycan ərazisində özünü göstərən nadir xüsusiyyətlərdəndir və bu hal “sonrakı müxtəliflikdən” kəskin şəkildə fərqlənir. Məhz “ilkin müxtəliflik” bu gün Azərbaycan ərazisində özünü qoruyub saxlamış sistemli münasibət modeli formalaşdırılmışdır. Nəticədə isə əsrlərdən bəri şəir, yazıçı və alimlərin bədii ədəbiyyatda, elmi traktatlarda özünü göstərən müxtəlifliyə loyallıq münasibəti məhz Azərbaycanda, özü də müstəqillik dövründə yeni bir siyasi ahəng qazana bildi. Ona görə də təəccüblü deyil ki, bir sıra Qərb ölkələrində multikulturalizmin iflasa uğramasının bəyan edildiyi dövrdə Azərbaycan Respublikasında multikulturalizm dövlət siyasəti kimi ortaya çıxır və Azərbaycan Prezidenti bu siyasətin davamlı olması üçün real və optimal fəaliyyət göstərir.

Şübhəsiz, Qərbi Avropa ölkələri ilə müqayisədə Azərbaycanın demokratik inkışaf sahəsində real təcrübəsi azdır. Amma mənəvi təcrübəsi böyükdür. Dastanlarımızdan, nağıllarımızdan, klassik ədəbi nümunələrimizdən qədim demokratik prinsiplərlə bağlı yetərinə misal və nümunələr göstərmək olar. Tarix boyu Azərbaycan mənəvi həyatında tolerantlıqdan xeyli danışmaq mümkündür. Bunlar, təbii ki, multikultural tərzin Azərbaycan cəmiyyətinə öncədən xas olmasına bir sübutdur.

Baxın, multikultural dəyərlər harada iflasa uğradı? O ölkələrdə bu belə oldu ki, mənəvi baxımdan formalaşma prosesini başa çatdırandan sonra oraya miqrasiyaların yeni dalğası ilə bu çağda qəder tanış olmayan multikultural dəyərlər, yad baxışlar gəlməyə başladı. Və artıq formalaşmış orqanizm bu süni calağı qəbul etmədi. Sonrakı müxtəlifliyin mahiyyəti budur.

Azərbaycanda isə əvvəlcədən bu dəyərlər süni deyildi. Çünki onlar təbii halda, başlanğıcdan bir yerdə idi. Əsas məsələ budur. Buna görə də biz metodoloji olaraq, “ilkin müxtəliflik”, “sonrakı müxtəliflik” anlayışlarını bir-birindən fərqləndirməliyik. İlkin müxtəliflik, əslində, özündə miqrasiya elementi saxlamır. O, hər hansı müxtəlifliyin ilk başlanğıcdan bir yerdə, yanaşı mövcudluğu kimi özünü göstərir.

Müstəqilliyimizin ilk dövründə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Azərbaycanın gələcək uğurlu inkışafı üçün dəqiq ideoloji hədəf seçdi. Öz siyasəti

ilə əsrlər boyu formalaşmış Azərbaycan çoxmədəniyyətlilik ənənəsini inkışaf etdirib onu keyfiyyətə yeni müstəviyə keçirdi. Bu müstəvi siyasət müstəvisi idi.

Ulu öndər Heydər Əliyev “Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir”; “Azərbaycanın ən başlıca sərvətlərindən biri, bəlkə də ən başlıcası qədimlərdən bu torpaqda yaşayan, öz taleyini, öz həyatını bu torpağa bağlayan müxtəlif dinlərə etiqad edən adamlardır” kimi bəyanat xarakterli sözləri ilə, əslində, multikulturalizmin siyasi bazasının həm müasir həyata, həm də perspektivə tuşlanmış konturlarını cızır.

Ümummillə lider Heydər Əliyev haqlı olaraq multikulturalizm siyasətini ölkənin demokratik inkışafının tərkib hissəsi hesab edirdi. O, Azərbaycan ərazisində yaşayan milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının, o cümlədən etnik-mədəni dəyərlərinin qorunmasını demokratiyanın mühüm prinsipi olan insanların hüquq və azadlıqlarının qorunmasından irəli gəldiyini göstərirdi. Ulu öndərin rəhbərliyi ilə demokratik inkışaf yolu götürmüş Azərbaycan Respublikası onun qeyd etdiyi kimi, “dinindən, dilindən, irqindən asılı olmayaraq Azərbaycanın bütün vətəndaşlarının eyni hüquqlara malik” olmalarını təmin etməli idi. Buna uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının yeni bəndləri üzə çıxır və yaxud yeni sosial-siyasi münasibətlər rakursundan işıqlanırdı. Bu bəndlərə ayrı-ayrılıqda nəzər salaq:

- *“Dövlət dili” Maddə 21, bənd 2: “Azərbaycan Respublikası əhalinin danışdığı başqa dillərin sərbəst işlədilməsini və inkişafını təmin edir”;*

- *“Bərabərlik hüququ” Maddə 25, bənd 3: “Dövlət irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, milli, dini, dil, cinsi, mənşəyi, əqide, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır”;*

- *“Milli mənsubiyyət hüququ” Maddə 44, bəndlər 1, 2: 1. “Hər kəsin milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq hüququ vardır”. 2. “Heç kəs milli mənsubiyyətini dəyişdirməyə məcbur edilə bilməz.”*

Kamal ABDULLAYEV, Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri, akademik

- *“Ana dilindən istifadə hüququ” Maddə 45, bəndlər 1, 2: 1. “Hər kəsin ana dilindən istifadə etmək hüququ vardır. Hər kəsin istədiyi dildə təbiyyə və təhsil almaq, yaradıcılıqla məşğul olmaq hüququ vardır”. 2. “Heç kəs ana dilindən istifadə hüququndan məhrum edilə bilməz”.*

Bu maddələr və bəndlər, əslində, ölkənin multikultural təhlükəsizliyini formalaşdıraraq siyasi-hüquqi baza dəyərləridir.

Qərb ölkələrinin bədbin bir şəkildə multikulturalizm siyasətindən üz çevirdiyi bir dövrdə Azərbaycanda əsas ümummillə lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş multikulturalizm siyasəti müasir dövrdə Prezident İlham Əliyev tərəfindən nikbinlik və uğurlu inkışaf etdirilir. Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, multikulturalizm xalqımızın həyat tərzinə çevrilmişdir.

Multikulturalizmin vətəndaş cəmiyyətində həyat tərzinə çevrilməsi onun inkışafının ən yüksək mərhələsidir. Bu mərhələdə bəşəri dəyərlərin, mərhəmət, şəfqət, acıma, dözümlülük, dəyər vermə kimi hislərin cəmiyyətdə yayılması xüsusi miqyas kəsb edir. Multikulturalizm ideyaları ictimai şüurda möhkəmlənir.

Beləliklə, müasir dünyada multikulturalizm siyasətinin iki mühüm qütbünün formalaşmasından danışmaq mümkündür. Bir qütbü Baş nazir Kamerun da daxil olmaqla bir sıra Qərb liderlərinin təmsil etdikləri bədbinlik dolu qütb kimi ayıra bilirsə, o biri qütb, heç şübhəsiz, Prezident İlham Əliyevin bu gün Azərbaycan təmsalında reallaşdırdığı multikulturalizm siyasətinin nikbin qütbüdür. Azərbaycan liderinin multikulturalizm siyasətinin bərqərar olması ilə bağlı nikbin mövqeyi öz xalqının və ölkəsinin ləyaqətli, xoşbəxt gələcəyinin formalaşmasında, heç şübhəsiz ki, əsas şərtlərdən biridir. O da labüddür ki, nikbinlik təsəvvürləri vaxt gələcək Avropanı da bürüyəcək. ■